

Природокористування та екологічна безпека

УДК 332.132
JEL R340,R390

Ю. І. Стадницький

Стан довкілля як чинник розміщення господарської діяльності

Розроблено схему формування властивостей сторони «господарська діяльність», що зумовлюють доцільність її орієнтації при розміщенні на місця, які володіють відповідними якостями. Запропоновано поділ чинників розміщення господарської діяльності на внутрішні (до яких відносяться відповідні властивості сторони «господарська діяльність») та зовнішні (відповідні властивості сторони «місце»). Обґрунтовано, що стан довкілля може бути чинником розміщення для видів господарської діяльності з високими вимогами до чистоти довкілля, з високими показниками утворення забруднень при виробництві мобільних благ, з високими показниками утворення забруднень в умовах компенсаційної стратегії екологічно сталого господарського розвитку. Запропоновано подальші наукові дослідження провадити у напрямі формування інформаційних пакетів даних у регіональному розрізі для видів господарської діяльності, де забруднення довкілля є чинником розміщення, а також у напрямі розроблення механізмів екологічно сталого господарського розвитку у регіоні.

Ключові слова: чинник розміщення, забруднення довкілля, господарська діяльність, мобільні блага, сталий розвиток

Правильне розміщення господарської діяльності є важливою складовою її ефективності. У процесі наукового дослідження колишнього (наявного) чи обґрунтування (прогнозування) майбутнього розміщення господарської діяльності незаперечною є доцільність виявлення чинників розміщення, тобто причин, що слід враховувати, обґрунтовуючи (прогнозуючи) майбутнє розміщення (відповідаючи на запитання «де?») чи пояснюючи колишнє або теперішнє розміщення (відповідаючи на запитання «чому тут?») господарської діяльності.

Властивості технологій, відповідних ресурсів, забруднюючих агентів і продуктів формують властивості сторони «господарська діяльність» (рис. 1).

Властивості сторони «господарська діяльність» зумовлюють доцільність її орієнтації при розміщенні на місця, що володіють якостями відповідності зазначеним властивостям. Наприклад, властивість господарської діяльності «випічка хліба» «швидка втрата якості продукту» робить доцільним орієнтацію при розміщенні на місця, що володіють якістю «близьке розташування щодо споживачів». Між властивостями господарської діяльності та якістю місць можна встановити певну номографічну залежність (кожній властивості господарської діяльності відповідатиме якась якість місця). Встановлюючи відповідність між властивостями сторін «господарська діяльність» та «місце» і чинниками розміщення, підкреслимо, що лише частина властивостей є чинниками розміщення.

© Ю. І. Стадницький, 2014.

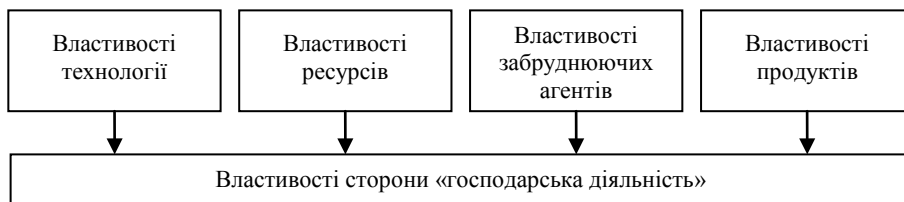

Рис. 1. Схема формування властивостей сторони «господарська діяльність»

Чинники розміщення господарської діяльності можна поділити на внутрішні (до яких відносяться відповідні властивості сторони «господарська діяльність») та зовнішні (відповідні властивості сторони «місце») (рис. 2).

Рис. 2. Поділ чинників розміщення господарської діяльності на внутрішні та зовнішні

Таким чином, маємо, з одного боку, властивості сторони «господарська діяльність», частину яких слід вважати чинниками розміщення. Від них залежить, які місця ми шукаємо для розміщення. З іншого боку, кожній властивості сторони «господарська діяльність» відповідатиме певна властивість сторони «місце», яку також слід вважати чинником розміщення. Таким чином, у кожному випадку, відповідаючи на запитання «де?» чи на запитання «чому тут?», ми маємо виявляти не окремі чинники розміщення, а їхні пари (які можна назвати «сіамськими»): чинник розміщення внутрішній – чинник розміщення зовнішній.

Дослідження чинників розміщення господарської діяльності здійснювалося від початку зародження економічної науки [1-6], однак чинник забруднення довкілля у цьому аспекті, за незначними винятками, фактично не розглядався. На нашу думку, дослідження цього чинника варто виконувати у кількох напрямках. По-перше, у напрямі вже наявного у регіоні забруднення навколишнього середовища, що є негативним чинником розміщення господарської діяльності, тобто бар'єром розміщення. По-друге, у напрямі майбутнього утворення забруднень у ході здійснення відповідної господарської діяльності.

Перший напрям впливу забруднення довкілля на просторову організацію економіки пов'язаний з вимогами сторони «господарська діяльність» до чистоти навколишнього природного середовища. У наш час, коли природа вичерпала свій асиміляційний потенціал, для багатьох видів господарської діяльності надзвичайно привабливим є екологічно чисті місцевості.

Забруднене довкілля перешкоджає розвитку багатьох видів господарської діяльності, зокрема у сфері приладобудування, оптики, фармацевтики тощо. Особливо негативним цей вплив є щодо нанотехнологій, тобто технологій виробництва продукції, що передбачають роботу з речовиною

на рівні окремих атомів [7, с. 262]. Традиційні методи виробництва працюють із порціями речовини, що складаються з мільярдів і більше атомів. Перехід від маніпуляції з речовиною до маніпуляції окремими атомами – це якісний стрибок, що забезпечує безпрецедентну точність і ефективність, які, очевидно, неможливі в умовах забрудненого довкілля. Багато видів господарської діяльності змушені витратити значні кошти для створення в цехах штучного середовища підвищеної якості, але ефект цих заходів обмежений.

Особливо чутливі до рівня якості довкілля туризм, сільське, лісове та рибне господарство. Дослідження, проведені в багатьох країнах, показали, що найважливішим чинником, який визначає рівень доходів індустрії туризму, є чистота довкілля. Унаслідок негативного впливу забруднень відчутно знижується урожайність і якість сільськогосподарських культур, зазнають значних збитків лісове та рибне господарства. Про зростаюче значення в сучасних умовах чинника чистоти довкілля свідчать приклади орієнтації розміщення виробництва горілки не на ринки збуту (класична орієнтація при розміщенні виробництв, що потребують у великій кількості повсюдно доступного ресурсу, яким у цьому випадку є вода), а на екологічно чисті місцевості, де джерела води мають гарантовану якість.

Таким чином, для видів господарської діяльності (ВГД) з високими вимогами до чистоти навколишнього середовища місцями можливого розміщення (ММР) є екологічно чисті місцевості. При цьому потенційному підприємцю потрібно буде вміти правильно розраховувати додаткові кошти виробництва продукції (витрати на запобігання втратам від впливу забрудненого довкілля, витрати на компенсацію втрат від впливу забрудненого довкілля і втрати від впливу забрудненого довкілля) у випадку розміщення у не ідеальному, з погляду чистоти навколишнього середовища, місці.

Витрати на запобігання втратам від впливу забрудненого довкілля включають:

- очищення повітря, що подається у приміщення;
- доочищення води перед використанням;
- захист майна від впливу забрудненого середовища;
- застосування при будівництві, реконструкції та модернізації нових, стійкіших матеріалів для механізмів, будівель і споруд;
- виведення та застосування нових видів сортів лісових і сільськогосподарських культур, стійких до впливу забрудненого середовища;
- профілактичні заходи щодо зниження шкідливого впливу забруднення на сільськогосподарських тварин.

Втрати від впливу забрудненого довкілля включають:

- недоотримання продукції;
- зменшення терміну експлуатації майна;
- зниження якості продукції.

Витрати на компенсацію втрат від впливу забрудненого довкілля включають збільшення витрат на ремонт та догляд.

Однак при такому розміщенні слід пам'ятати, що сама господарська діяльність може створювати загрозу забруднення екологічно чистої місцевості. Тому у таких місцевостях ймовірно очікувати обмеження на розміщення господарської діяльності, що супроводжується забрудненням

довкілля. Відповідно, там вільно розміщуватимуться ВГД, що не створюватимуть загрози для екологічної чистоти місцевості, а розміщення інших ВГД супроводжуватиметься здійсненням заходів щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища.

Другий напрям впливу забруднення довкілля на просторову організацію економіки пов'язаний з вимогами держави щодо впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище. Саме під впливом цього чинника відбувається «експорт брудних виробництв» (металургії, хімії тощо) із країн, у яких екологічні вимоги є порівняно високими, до країн, у яких екологічні вимоги є порівняно низькими. Очевидно, що це стосується ВГД, що виробляють мобільні блага, оскільки у випадку пошуку ММР для виробництва немобільних благ простір аналізу обмежується доволі незначною територією.

Окрім цього, і в межах окремої країни можуть існувати суттєві просторові відмінності у вимогах держави щодо впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище. До того ж часто просторові відмінності до впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище існують навіть поза формальними вимогами держави – у ставленні місцевих громад. Цікавим прикладом цього є ситуація з розміщенням нових енергогенеруючих потужностей у Польщі, що можуть безконфліктно будуватися лише на території вже наявних електростанцій. Це зумовлено екологічною вразливістю місцевих громад, що протестують проти будівництва нових електростанцій і ліній високої напруги. Таким чином, ММР нової електростанції задані примусово (це територія наявних електростанцій), а завдання полягає в обґрунтуванні вибору кращих із них.

Таким чином, для ВГД з високими показниками утворення забруднень ММР є території з ліберальними вимогами держави та місцевих громад до впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище. При цьому потенційному інвестору потрібно буде чітко розраховувати додаткові витрати на запобігання забрудненню довкілля (витрати на запобігання утворення забруднень і витрати на запобігання забрудненню довкілля вже утвореними забрудненнями) у випадку розміщення у не ідеальному, з погляду свободи забруднення довкілля, місці.

Третій напрям впливу забруднення довкілля на просторову організацію економіки пов'язаний з вимогами держави щодо необхідності дотримання екологічно сталого господарського розвитку, що характеризується не зростанням забруднення довкілля у регіоні. Екологічно сталий господарський розвиток досягається шляхом дотримання так званої компенсаційної стратегії, коли будь-яке збільшення забруднення довкілля у регіоні у результаті створення нової чи розширення наявної господарської діяльності компенсується відповідним скороченням забруднень на вже наявних у регіоні джерелах.

Тому для ВГД з високими показниками забруднення довкілля ММР є місцевості з можливістю дешевого запобігання забрудненню навколишнього середовища (на нових та вже наявних там джерелах) у рамках компенсаційної стратегії. При цьому потенційному інвестору потрібно буде чітко розраховувати витрати на здійснення заходів щодо запобігання забрудненню довкілля (на нових та вже наявних у регіоні

джерелах) і сформуванати оптимальну (найдешевшу) програму компенсації забруднення, зумовленого новим розміщенням чи розширенням наявного.

Таким чином, забруднення довкілля бути чинником розміщення господарської діяльності для ВГД:

- з високими вимогами до чистоти довкілля. Їх ММР – екологічно чисті місцевості. Сіамська пара чинників розміщення «потреба у чистоті довкілля – чисте навколишнє середовище»;
- з високими показниками утворення забруднень при виробництві мобільних благ. Їх ММР – місцевості з ліберальними вимогами держави щодо впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище. Сіамська пара чинників розміщення «високі показники утворення забруднень – ліберальні вимоги держави щодо впливу господарської діяльності на довкілля»;
- з високими показниками утворення забруднень в умовах компенсаційної стратегії екологічно сталого господарського розвитку. Їх ММР – місцевості з можливістю дешевого запобігання забруднення навколишнього середовища у рамках компенсаційної стратегії. Сіамська пара чинників розміщення «високі показники утворення забруднень в умовах компенсаційної стратегії екологічно сталого господарського розвитку – можливість дешевого запобігання забруднення довкілля у рамках компенсаційної стратегії».

На рис. 3 наведено коротку характеристику ВГД, для яких забруднення довкілля бути чинником розміщення.

Очевидно, що з точки зору влади та громад різноманітних територіальних одиниць при розміщенні нових чи розширенні наявних ВГД рівень чистоти довкілля не має знижуватися. Це означає, що для влади та громад різноманітних територіальних одиниць найпривабливішим варіантом буде дотримання компенсаційної стратегії екологічно сталого господарського розвитку. Однак часто реальна господарська ситуація у межах відповідної територіальної одиниці може зумовлювати необхідність погодитися з підвищенням рівня забруднення довкілля у спробах привабити ВГД з високими вимогами до чистоти довкілля або з високими показниками утворення забруднень, що виробляють мобільні блага. Хоча, очевидно, що привабливішою буде ситуація орієнтації на ВГД з високими вимогами до чистоти довкілля з одночасним контролюванням їхнього негативного впливу на якість довкілля у межах відповідної територіальної одиниці. Такий підхід, хоча і створює ризик погіршення екологічної ситуації, але сприяє господарському розвитку. Саме у напрямі розроблення механізмів

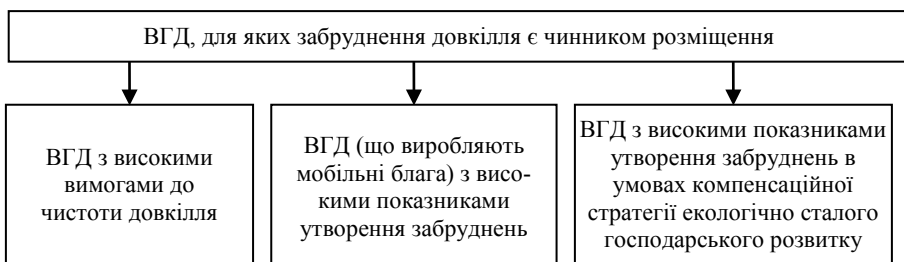

Рис. 3. Коротка характеристика ВГД, для яких забруднення довкілля може бути чинником розміщення

екологічно сталого господарського розвитку у регіоні відкриваються хороші перспективи подальших наукових досліджень. Також подальші наукові дослідження є перспективними у напрямі формування інформаційних пакетів даних у регіональному розрізі для ВГД, де забруднення навколишнього середовища є чинником розміщення господарської діяльності.

Список використаних джерел

1. Данилишин Б. М. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка України / Б. М. Данилишин, Д. В. Клиновий, Т. В. Пепа. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – 688 с.
2. Просторові аспекти конкуренції технологій / Ю. І. Стадницький, О. Е. Товкан, А. В. Симак, Л. М. Коваль. – Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2009. – 95 с.
3. Стадницький Ю. І. Продукування благ: що, де, як, коли і скільки? / Ю. І. Стадницький, Л. М. Коваль. – Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2010. – 205 с.
4. Стадницький Ю. І. Просторова організація соціально-економічного розвитку / Ю. І. Стадницький, І. М. Комарницький. – Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2009. – 186 с.
5. Стадницький Ю. І. Чинники розміщення господарської діяльності / Ю. І. Стадницький, Л. М. Коваль. – Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2010. – 99 с.
6. Просторова організація економічних систем / Ю. І. Стадницький, Т. Б. Данилович, О. В. Музиченко та ін. – Львів : Новий Світ-2000, 2013. – 272 с.
7. Стадницький Ю. І. Просторова організація соціально-економічних систем / Ю. І. Стадницький, І. М. Комарницький. – Львів : Априорі, 2010. – 464 с.

References

1. Danylyshyn, B. M., Klynovyy, D. V., & Pepa, T. V. (2007). *Rozvytok produktyvnykh syl i rehional'na ekonomika Ukrainy [Development of productive forces and regional economy of Ukraine]*. Nizhyn: Aspekt-Poligraf. [in Ukrainian].
2. Stadnytskyy, Y. I., Tovkan, O. E., Symak, A. V., & Koval, L. M. (2009). *Prostorovi aspekty konkurentsyyi tekhnolohiy [Spatial aspects of competition of technologies]*. – Khmelnytsky: Khmelnytsky National University. [in Ukrainian].
3. Stadnytskyy, Y. I., & Koval L. M. (2010). *Produkovannya blah: shcho, de, yak, koly i skil'ky? [Producing of goods: that, where, how, when and how many]*. – Khmelnytsky: Khmelnytsky National University. [in Ukrainian].
4. Stadnytskyy, Y. I., & Komarnytskyy, I. M. (2010). *Prostorova orhanizatsiya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku [Spatial organization of the socio-economic development]*. – Khmelnytsky: Khmelnytsky National University. [in Ukrainian].
5. Stadnytskyy, Y. I., & Koval L. M. (2010). *Chynnyky rozmishchennya hospodars'koyi diyal'nosti [Factors of placing of economic activities]*. – Khmelnytsky: Khmelnytsky National University. [in Ukrainian].
6. Stadnytskyy, Y. I., Danylovych, T. B., Muzychenko, O. V., & et al. (2013). *Prostorova orhanizatsiya ekonomichnykh system [Spatial organization of the economic systems]*. – Lviv: New World-2000. [in Ukrainian].
7. Stadnytskyy, Y. I., & Komarnytskyy, I. M. (2010). *Prostorova orhanizatsiya sotsial'no-ekonomichnykh system [Spatial organization of the socio-economic systems]*. – Lviv: Apriori. [in Ukrainian].

Stadnytskyy Y. I. State of environment as factor of placing of economic activity.

In the article the chart of forming of properties of side is worked out «economic activity», that predetermine expediency of her orientation at placing into places that own corresponding qualities. Dividing of factors of placing of economic activity offers into internal (to that corresponding properties of side behave «economic activity») and external (corresponding properties of side are a «place»). Reasonably, that the state of environment can come forward in quality of factor of placing for the types of economic activity with high requirements to the cleanness of environment, high-performance formation of contaminations at the production of the mobile blessing, high-performance formation of contaminations in the conditions of compensative strategy ecologically sustainable economic development. It is well-proven that for the types of economic activity with high requirements to the

cleanness of environment placed possible placing there are ecologically clean localities. Thus, it will be needed to be able a potential businessman correctly to expect the additional funds of production of goods (charges on loss prevention from influence of muddy environment, expense on indemnification of losses from influence of muddy environment and loss from influence of muddy environment) in case of placing in not ideal, from the point of view of cleanness of environment, place. Reasonably, that for the types of economic activity high-performance formation of contaminations placed of the possible placing is to territory with the liberal requirements of the state and local communities to influence of economic activity on a natural environment. Thus, it will be needed clearly to count additional charges a potential investor on prevention of contamination of environment (charges on prevention of formation of contaminations and expense on prevention of contamination of environment by already well-educated contaminations) in case of placing in not ideal, from the point of view of freedom of contamination of environment, place. It is well-proven that for the types of economic activity high-performance contamination of environment placed possible placing there are localities with possibility of cheap prevention of contamination of environment (on new and already existent there sources) within the framework of compensative strategy. Thus, it will be needed clearly to count charges a potential investor on realization of events in relation to prevention of contamination of environment (on new and already existent in a region sources) and to form the optimal (the cheapest) program of indemnification of the contamination predefined by the new placing or expansion existing. Reasonably, that from the point of view of power and communities of various territorial units most attractive will be a situation of orientation on the types of economic activity with high requirements to the cleanness of environment with the simultaneous controlling of their negative influence on quality of environment. Such approach, though creates the risk of worsening of ecological situation, but assists to economic development. Further scientific researches offer to carry out in direction forming of informative packages of data in a regional cut for the types of economic activity, where contamination of environment is the factor of placing, and also in direction of development of mechanisms ecologically sustainable economic development in a region.

Key words: factor of placing, contamination of environment, economic activity, mobile goods, sustainable development.

Стадницький Ю. І. Состояние окружающей среды как фактор размещения хозяйственной деятельности.

Разработана схема формирования свойств стороны «хозяйственная деятельность», которые определяют целесообразность ее ориентации при размещении на места, которые владеют соответствующими качествами. Предложено разделение факторов размещения хозяйственной деятельности на внутренние (к которым относятся соответствующие свойства стороны «хозяйственная деятельность») и внешние (соответствующие свойства стороны «место»). Обосновано, что состояние окружающей среды может выступать в качестве фактора размещения для видов хозяйственной деятельности с высокими требованиями к чистоте окружающей среды, с высокими показателями образования загрязнений при производстве мобильных благ, с высокими показателями образования загрязнений в условиях компенсационной стратегии экологически устойчивого хозяйственного развития. Предложены дальнейшие научные исследования осуществлять в направлении формирования информационных пакетов данных в региональном разрезе для видов хозяйственной деятельности, где загрязнение окружающей среды является фактором размещения, а также в направлении разработки механизмов экологически устойчивого хозяйственного развития в регионе.

Ключевые слова: фактор размещения, загрязнение окружающей среды, хозяйственная деятельность, мобильные блага, устойчивое развитие.

Стадницький Юрій Іванович – доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу регіональної екологічної політики та природокористування Інституту регіональних досліджень НАН України (e-mail: stadnyskyj@ukr.net).

Надійшло 29.08.2014 р.